

Labuda, Jozef

Mestský hrad v Banskej Štiavnici a jeho vzťah k mestu

Archaeologia historica. 1997, vol. 22, iss. [1], pp. 191-198

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140247>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Mestský hrad v Banskej Štiavnici a jeho vzťah k mestu

JOZEF LABUDA

Dospieť k novým poznatkom, interpretáciám historického vývoja v niekdajších stredovekých mestách možno v súčasnej dobe obmedzene. Príčiny sú nám všeobecne známe, je šťastím každého archeológa, historika, každého záujemcu o históriu, keď má možnosť realizovať archeologický výskum v takomto prostredí. Spomínam to preto, že Banská Štiavnica mala za posledných viac ako 10 rokov (obmedzene výskum pokračuje) tu „šťastie“, že tu realizovali archeologický výskum – nadväzne či paralelne – až tri inštitúcie (SBM, PÚ, AÚ SAV – obr. 1). Konkrétne SBM v Banskej Štiavnici na polohe Staré mesto – zalesnený vrch nad Banskou Štiavnicou (od r. 1981 dodnes), PÚ Bratislava v historickom jadre mesta (80. roky) a AÚ SAV v Nitre s Mestom B. Štiavnica – dominikánsky kláštor (1991, 1992, 1994). Takto postavený výskum jedného mesta by predpokladal zdanlivo jednoduchú syntézu, nakoľko parciálne výsledky boli a sú priebežne publikované (v súčasnosti tu opätovne realizuje archeologický výskum SBM na polohe Staré mesto). O takúto syntézu či skôr predstavu historického vývoja počiatkov stredovekej Banskej Štiavnice sa v poslednom čase pokúsil M. Hanuliak (Hanuliak 1995). Zdá sa, že predčasne, pretože na jednej strane správne poukázal na príčiny absencie výstupov archeologických výskumov (s. 275), na druhej strane predložil až neúmerne množstvo téz (s. 278), ktoré sa vždy objavujú pri rozpracovaných výskumoch. Z tohoto polemisticky naznačujúceho úvodu chcem konštatovať, že aj pre počiatky Banskej Štiavnice, vzhľadom na možnosti a výsledky archeologického výskumu – možno formulovať parciálne tézy. Ja sa o to pokúsim v mojom príspevku o mestskom hrade v Banskej Štiavnici. Osobitou architektonickou kategóriou v pôdoryse bankských miest Slovenska sú mestské hrady. Niekde sú viditeľné zreteľne (Banská Štiavnica, Kremnica, Gelnica), v Banskej Bystrici splynul hrad postupne s mestom. Situácia v ich prieskume je na dobrej úrovni, pretože až na Gelnicu, kde sa výskum nerealizoval, sa na všetkých ďalších lokalitách uskutočnil alebo uskutočňujú rozsiahle archeologické výskumy. Vymenovanie štyroch uvedených lokalít neznamená, že v budúcnosti sa nemôže stretnúť s ďalšími hradmi z ostatných bankských miest Slovenska. Už vybratie polohy – kopec alebo návršie nad mestom – budúceho mestského hradu predznamenalo určitým spôsobom jeho funkciu. Týmto sa hrady stali v siluete mesta dominantnou zložkou. V bankom prostredí je zaujímavá aj ich genéza v spojitosti s ďalším osídlením. Napríklad osídlenie Bratislavy vzniklo okolo staršieho hradu, pričom mestské hrady v bankských mestách predstavujú až dôsledok solitérneho osídlenia pri dôležitých výstupoch žíl na povrch. Termín mestský hrad nie je v spojitosti s Banskou Štiavnicou – na rozdiel od ostatných uvádzaných lokalít – najvhodnejší. Rozsah opevnenej plochy (4 ha), náznaky trvalejšieho osídlenia na upravených terasách – to sú hneď dva dôležité argumenty, ktoré vypovedajú nielen o vzťahu mesto – hrad. Takto opevnený areál musel plniť úlohu refúgia aj pre početné banké osady v štiavnicko-hodrušskom rudnom revíri. Keďže jeho hlavná funkcia spočívala v zabezpečení obrany mesta, termín je adekvátny. Je známe, že v rôznych dobách plnili mestské hrady rôznu funkciu (Avenarius 1977, s. 19), preto sa v rámci bankských regiónov pri mestských hradoch stretáme so spojitosťami i rozdielmi.

Slovenské banké múzeum realizuje na lokalite Staré mesto systematický archeologický výskum od r. 1981. Ide o lokalitu, od ktorej sa po realizovanom archeologickom výskume očakávalo riešenie genézy mesta (V. Jankovič, L. Šášky, B. Polla, R. Marsina

Obr. 1. Banská Štiavnica – pôdorys mesta s vyznačením skúmaných objektov, resp. areálov (PÚ, SBM, AÚ SAV). Kresba – autor.

a ďalší). Prehľad názorov týchto bádateľov naposledy zhrnul M. Hanuliak aj s uvedením literatúry (Hanuliak 1995), preto nebudem opakovať známe skutočnosti. V spojitosti s tematikou príspevku sa však určitým opakovaniam nemôžem vyhnúť.

Banské mestá – ako osobitý sídliskový fenomén – vznikli ako dôsledok efektívnej exploatacie a spracovania drahých a farebných kovov, ktoré sa v ich blízkom alebo vzdialenejšom okolí (napr. Banská Bystrica) nachádzali (Vozár 1973). S prvými archeologickými nálezmi v týchto regiónoch z obdobia stredoveku sa stretáme na prelome 11. a 12. stor. Tým dala archeológia jasnú odpoveď na otázku etnicity, t. j. nositeľov počiatkovej exploatacie a osídlenia, ktorým bolo domáce slovenské etnikum. Je však objektívnou pravdou, že dôležitý akcent aj mestotvorného procesu v Banskej Štiavnici v 2. polovici 12. stor. udali nemeckí baníci. Podľa posledných analýz farský kostol Panny Márie na Starom zámku stál už v prvých rokoch 13. stor. (Jankovič 1995, s. 24), pričom nemeckí osadníci sem prichádzajú v 2. polovici 12. storočia.

Na začiatku banských prác v štiavnickej oblasti bolo, aj keď nie silné, banícke združenie s rovnoprávnymi členmi (Marsina 1990, s. 18). Takto sem prichádzajúce a tu pracujúce komunity si zakladajú trvalé sídla pri výstupoch žíl na povrch. (V budúcnosti bude potrebné overiť vzťah poľnohospodárskeho zázemia Banskej Štiavnice v tomto, prípadne i staršom období, pretože banícka a hutnícka práca v tom čase mala sezónny charakter.) Budúci archeologický výskum bezprostredne susediacich osád s Banskou Štiavnicou – Banská Belá, Štiavnické Bane, Banská Hodruša – môže potvrdiť existenciu osídlenia v ich terajšom intraviláne už na prelome 12. a 13. stor. Koniec-koncov dve z uvedených osád (Banská Hodruša, Banská Belá) predstavovali v počiatkoch stredoveku súčasť chotára Banskej Štiavnice. Takýmto spôsobom farský kostol Panny Márie na Starom zámku sústredoval veriacich z viacerých banských osád, a preto aj existencia dvoch pomerne veľkých románskych stavieb od polovice 13. stor. tu nie je prekvapením.

Obr. 2. Banská Štiavnica – Staré mesto, okr. B. Štiavnica. Výskum obytnej veže s prístavbami na Polohe 1. Foto autor.

Ak možno pripustiť existenciu voľného združenia baníkov s rovnoprávnymi vzťahmi, tak len na začiatku osídľovania regiónu, pretože už z 2. polovice 12. storočia disponujeme zo Starého mesta dôkazmi (tie môžu súvisieť aj s príchodom nového etnika) o oddelení sa riadiacej zložky banských prác, ktorá mala hájiť záujmy panovníka. Pod dôkazom treba chápať dve vežovité stavby prepojené obvodymi múrmi, ktoré sa odkryli na vrcholovej polohe lokality (Labuda 1989, s. 9). Vežovité stavby vo všetkých banských regiónoch strednej a západnej Európy, predstavujú stavebný komplex, ktorý plnil funkciu sídliskovo-fortifikačnú a zároveň sa tu deponovali drahé a farebné kovy. Takéto objekty pozorujeme v nemeckom Schwarzwalde – lokalita Prinzbach (Zimmerman 1993, s. 212), Siegerlande-Altenberg (Dahm–Lobbedey 1979), Sasku – Treppenhauer pri Sachsenburgu (Schwabenicky 1992). Je pravdepodobné, že odkryté základy vežovitej stavby o rozmeroch 7,5×7 m z areálu dnešného Komorského dvora, datované do románskej etapy (Tóthová 1985, s. 12), súvisia tiež s obytnou i fortifikačnou funkciou. Sprievodné nálezy keramiky a mince Belu III. (1172–1196) z jej blízkosti naznačujú aj skoršie datovanie, prinajmenšom do polovice 12. stor. Spomenutý objekt mohol plniť ten istý význam v osade Štiavnica ako vežovitá stavba na lokalite Staré mesto.

Pri interpretácii najstaršieho vývoja B. Štiavnice treba spomenúť aj nesprávny záver P. Ratkoša o formovaní mesta zo staršej trhovej osady, na druhej strane nemožno vylúčiť jeho správny predpoklad o existencii rotundovitej stavby na Starom meste, ktorú však musí potvrdiť archeologický výskum (Ratkoš 1974, s. 38). V horskom prostredí Banskej Štiavnice, komunikačne tiež nevhodne situovanej, sa nevyvinula klasická trhovú osada, ktorá neskôr prerástla v mestský celok. Toto mesto dostalo výsady kvôli perspektívnej výnosnosti rúd drahých a farebných kovov, ktoré panovník potreboval pre razbu mincí. Týmto aktom panovník ocenil dovtedajší prínos osady do štátnej pokladnice a právnym rozhodnutím chcel zabezpečiť nerušenosť podmienok pre ďalšiu banskú činnosť a život obyvateľov mesta vôbec. Keď areál Starého mesta predstavoval v 12. storočí banícku osadu s dvomi vežovitými stavbami na vrcholovej polohe, potom tu nemožno vylúčiť existenciu nejakej sakrálnej stavby (nemusela byť práve rotundovitá ako píše P. Ratkoš). Aj ďalšie archeologické nálezy z viacerých miest lokality a aj neskorších storočí dokazujú trvalejšie osídlenie jednotlivých terás. Tým sa spomenutý predpoklad existencie nejakej sakrálnej stavby na lokalite ukazuje reálny. Pri výskume polohy Plošina nad povrchovými dobývkami v r. 1988–1990 sa objavili kamenné architektonické články v podobe fragmentov rebier klenby z obdobia gotiky, ktoré však môžu pochádzať aj zo stavby profánneho charakteru, ale i sakrálneho. Napríklad vstupná veža na Starom zámku z obdobia gotiky má presné paralely v tvare, avšak ako materiál použili andezitový tuf zelenkastej farby oproti ružovému andezitovému tufu zo Starého mesta.

Charakter románskeho mesta Banskej Štiavnice doteraz určovali najmä dve sakrálne stavby (farský kostol P. Márie, kostol dominikánov) a torzá architektúr Komorského dvora. V posledných rokoch sa uskutočnil intenzívny architektonický prieskum suterénov domov na Kmeťovej ulici (čiastočne aj archeologický), kde sa zistilo zaujímavé situovanie jednoduchých portálov, ktoré naznačujú radovú zástavbu popri potoku Štiavnica (Paulusová 1994, s. 36). Nie je vylúčené, že ide o portály z 1. polovice 13. stor., je tu potrebné však uskutočniť archeologický výskum v ich blízkosti. Podobné portály a fragmenty kamenných článkov nepoznáme len zo Starého zámku (karner), ale aj zo Starého mesta či pozorujeme ich na pätkách pilierov dominikánskeho kostola. Presné stanovenie datovania portálov vytvorí komplexnejší obraz o urbanizme románskeho mesta.

Po týchto reflexiách a nových poznatkoch o historickom vývoji mesta sa patrí interpretovať aspoň v skratke výsledky archeologického výskumu lokality Staré mesto v Banskej Štiavnici za posledné roky. Permanentne sa skúmala vrcholová poloha (v r. 1994 sa časť architektúr zakonzervovala z prostriedkov fondu Pro Slovakia) a časť upravených terás. Rozsah hradného areálu netreba chápať len v súvislosti s najvyššími miestami lokality (3 000 m²), ale do neho patria aj ďalšie skúmané polohy, opevnené kamenným múrom

a zemným násypom. Ide o plochu približne 4 ha. Na vrcholovej plošine lokality (794 m), označovanej ako Poloha 1, sa zistili základy fortifikačného, hospodárskeho a obytného charakteru, pričom tu možno pozorovať tri stavebné horizonty (Labuda 1992). Prvý horizont reprezentujú nálezy z 12. stor. v podobe keramických fragmentov, pri ojedinelých typoch treba akceptovať možnosť staršieho zaradenia do 11. storočia. V rámci celej lokality sú to zatiaľ nálezy iba z tejto polohy. V zachovaných a v prevažnej miere už i zakonzervovaných častiach murovanej architektúry možno tiež pozorovať stavebný vývoj. Z dvoch odkrytých fortifikačných veží zaujíma osobitné postavenie veža obdĺžnikového pôdorysu (7×3,20 m), ktorá hrúbkou svojich múrov (180 cm) mala kľúčový význam v obrane, nakoľko hrúbka ostatných múrov dosahovala 120 cm. Zo začiatku mohla plniť aj obytnú funkciu. Okrem toho je aj excentricky pôdorysne orientovaná oproti architektúram (ďalšia veža štvorcového pôdorysu 6,50×6,50 m, obvodové murivo) a v nadväznosti na tieto architektúry vidieť škáru. Z tohto aspektu, s prihliadnutím na keramické nálezy, možno datovať začiatky stavby objektu veže do 12. stor.

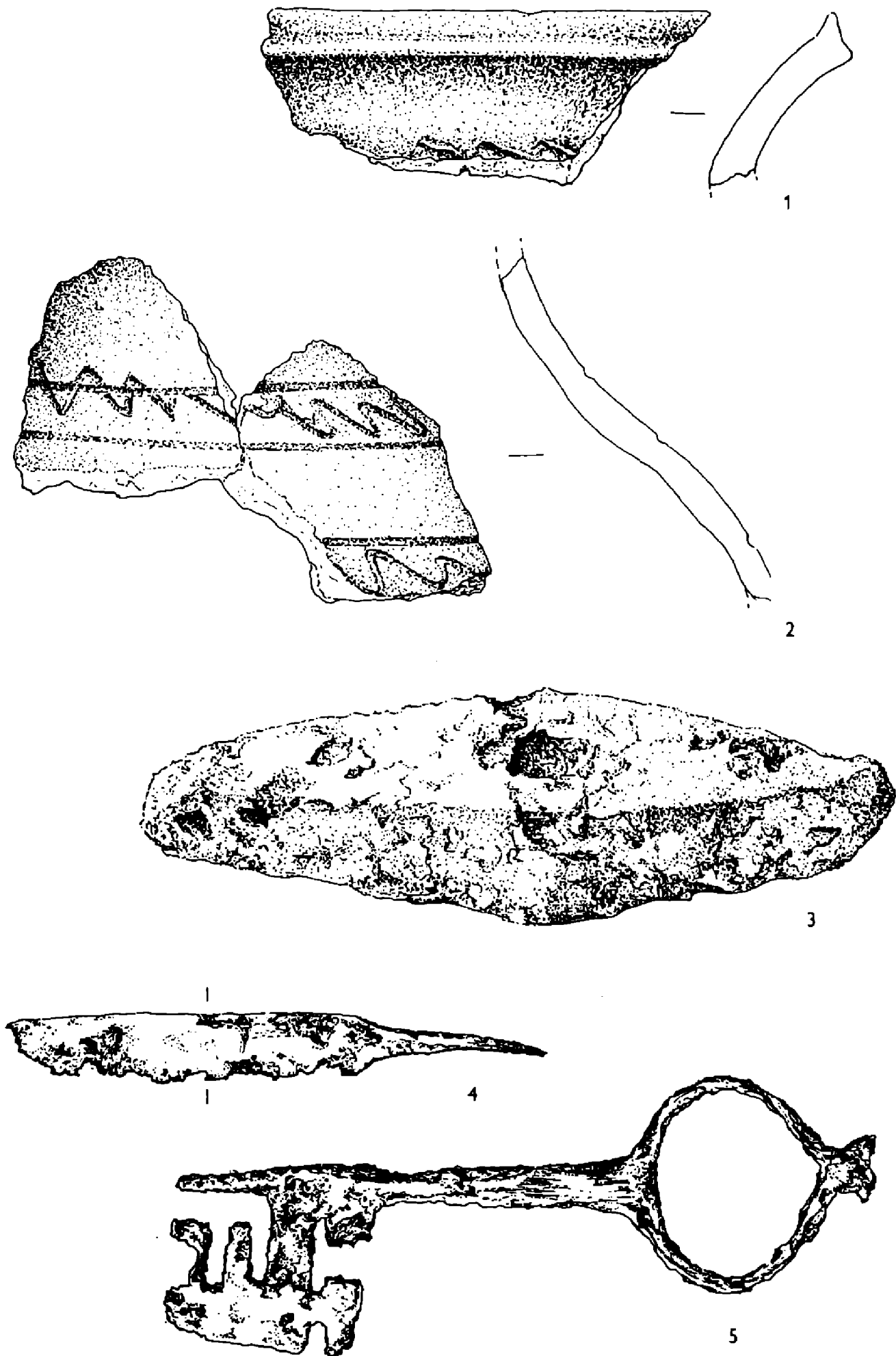
V blízkosti fortifikačných stavieb Polohy 1 sa v r. 1993–1995 odkryli základy obytnej veže (hr. muriva 2,20 m, vnútorná svetlosť (5,60×5,20 m). Súčasne – a najmä v r. 1996 – sa odkrývali jej prístavby, obr. 2. Na záver poslednej sezóny sa v hĺbke 2,40 m začala odkrývať pravdepodobne hradná cisterna (priemer 1,50 m). Výskum bude pokračovať. Sprievodné nálezy datujú objekty zatiaľ do 13.–14. stor. (napr. strieborná minca – obolus K. Róberta z r. 1339–1342, gotický kľúč zo 14. stor., keramické nálezy – obr. 3). Po overení voľných plôch medzi fortifikačnou a obytnou časťou Polohy 1 sa ukazuje, že tieto dva celky boli prepojené obvodovými múrmi (zisťovacie sondy v r. 1993, 1995).

Na Polohe 1 sa s hornou hranicou nálezového horizontu stretáme v 15. storočí. Navyše nielen nálezy trojrozmerného charakteru, ale i spálená vrstva nad ubitou dlážkou z viacerých miest polohy zodpovedá, že v polovici 15. storočia tu došlo k deštrukcii stavieb. Táto situácia korešponduje s archívnymi údajmi o tom, ako v r. 1442 prepadli mesto vojská okolitých feudálov a následne o rok neskôr postihlo mesto a široké okolie zemetrasenie, ktoré poškodilo okolité hrady a zámky (ŠOKA, pob. B. Štiavnica, In: Stadt Protocoll Schemnitz Anno 1442–1639, fol. 1). Do tohoto obdobia môžeme snáď položiť prestavbu opevnenia a veží na Starom zámku v historickom jadre mesta, kedy toto miesto preberá na seba úlohu posledného útočiska v obrane mesta.

Okrem Polohy 1 sa v posledných rokoch realizoval výskum na Terasé A, v ktorej uzávere sa nachádzajú z 80. rokov odkryté stavby, pristavené ku kamennému murivu. Plnili tiež fortifikačnú úlohu a časove spadajú do 13.–14. storočia. Na Terasé A sa zistila jednak nezastavaná voľná plocha, jednak sa tu ukazuje sídliskový objekt (detská hračka, nožík, kuchynská keramika), pristavený ku jednoduchému kamennému múriku, spájanému hlinou. Múrik vymedzoval zároveň okraj terasy. Nálezy spadajú do obdobia 13.–15. storočia a svedčia tak o kontinuitnom osídlení terasy. Aj tieto miesta budú predmetom ďalšieho výskumu.

Po stručnej sumarizácii posledných výsledkov výskumu na lokalite a najnovších poznatkov z výskumov v historickom jadre mesta možno predostrieť náčrt vývoja týchto dvoch sídliskových celkov. Na konci 11. stor., najneskôr začiatkom 12. stor., vzniká v štiavnicko-hodrušskom rudnom revíri niekoľko osád pri výstupoch rudných žíl na povrch. V ich bezprostrednom okolí sa nachádzali rovnako výrobné zariadenia, ako napr. šachty, štôlne, taviace pece, kováčske vyhne a pod. Archeologicky dokázané sú osady v intraviláne Banskej Štiavnice, a síce na lokalite Staré mesto (Glanzenberg) a historické jadro dnešného mesta. Terénne prieskumy SBM priniesli nové zistenia v podobe fragmentov keramických nálezov z 12.–13. storočia spreď bývalej Tabakovej továrne (1995) či pri Križovatke (1989). Tieto nálezy tak indikujú možnosť existencie sídlisk pri výstupe ďalších žíl na povrch (napr. žila Ján).

V rámci novo sa formujúcich osád centrálné postavenie nadobudla osada na Starom meste, ktorá mala výhodnú geografickú polohu, ani nie tak pre osídlenie, ako skôr pre

Obr. 3. Banská Štiavnica – Staré mesto, okr. B. Štiavnica. 1-2 – fragmenty keramiky, 3 – banícke železko, 4 – nožík, 5 – gotický kľúč. Kreslil J. Patsch.

ochranu baníkov a vydolovanej rudy. V polovici 12. stor. môžeme počítať s existenciou mohutného zemného násypu okolo celej lokality (4 ha), pretože nemožno vidieť iný dôvod jeho navrhnutia v inej etape stredoveku. Na vrcholovej polohe lokality (794 m) vybudovali vežovité stavby, ktoré plnili viaceré funkcie: sídlo pre kráľovského úradníka ako vyberača banskej dane (urbury), fortifikácia a depozit exploatovanej rudy. Zemným valom obohnaná lokalita s tromi upravenými terasami bola refúgiom aj pre okolité osady, najmä pre neustále sa rozmáhajúcu osadu Štiavnica pod kopcom.

Začiatok 13. stor. predstavuje aj vo vývoji Banskej Štiavnice podstatné zmeny. Opevnená osada s vežovitou stavbou na Starom meste sa transformuje na hrad, pričom upravené terasy poskytujú možnosti osídlenia aj naďalej – dokumentujú nám to nálezy typu detskej hračky, kuchynskej keramiky, nožička a pod., datované do 13.–15. storočia. Ide zrejme o poznatky po obydliach baníkov, ktorí exploatovali rudy na žilách Špitaller, Bieber a Terézia. Tieto miesta sú v súčasnosti predmetom archeologického výskumu. V súvislosti s novým využitím lokality (najmä jej strategickej polohy pri vstupe do mesta) sa vystavil v 13. storočí nový obvodový múr najmä na severnej a východnej strane, odkiaľ sa najviac očakával vpád nepriateľa. V uvedených miestach prebieha múr paralelne so starším zemným násypom. Pri tejto rozsiahlej stavebnej činnosti postavili na Polohe 1 východne od dvoch vežovitých stavieb (25 m) novú obytnú vežu, ku ktorej tiež pristavili neskôr ďalšie stavby. Dve spomenuté veže (od tohoto obdobia slúžiace výlučne vojenským účelom) previazali obvodovými múrmi a medzi nimi vzniklo voľné nádvorie.

Osada Štiavnica z 12. stor., postupne narastajúca okolo potoka Štiavnica, sa začiatkom 13. stor. transformovala v mestský celok, v ktorom však výrobné objekty zostávali v bezprostrednej blízkosti domov (Tóthová 1990, s. 57., štôlna na Námestí sv. Trojice). Rozpoznateľné sú enklávy na Starom zámku, v areáli Komorského dvora, dominikánskeho kostola s kláštoriskom a pravdepodobne aj uličná zástavba s portálmi na dnešnej Kmeťovej ulici. Ak v období gotiky sú tieto časti mesta samostatne opevnené, nemožno to vylúčiť ani v období 13. stor. V tomto horskom prostredí neboli vhodné podmienky pre budovanie súvislého opevnenia, koniec-koncov túto úlohu v Banskej Štiavnici plnilo Staré mesto (Glanzenberg). Teda ak na najstaršom erbe mesta z 2. polovice 13. stor. vidíme popri baníckych nástrojoch aj symbol mesta v podobe opevnenia, pričom súvislejší pás opevnenia tu sledujeme až v období tureckej expanzie, potom symbol na erbe sa vzťahuje na tento druh opevnenia mestských solitérov.

Z archívnych prameňov vieme, že v 2. pol. 13. storočia vznikli v Uhorsku banské komory (Matunák 1928) a Banská Štiavnica bola sídlom jednej z nich. Budovanie administratívneho centra pre manipuláciu s drahými kovmi si vyžadovalo aj jeho zabezpečenie. Preto taká rozsiahla a dômyselná fortifikácia na Starom meste. Túto funkciu si hrad a sídlisko na Glanzenbergu ponechali až do polovice 15. stor. Zo začiatku 15. stor. zaznamenávame z vrcholovej polohy veľké množstvo nálezov, medzi iným dokumentujúcimi intenzívne kontakty (importovaná keramika, obchodné žetóny, mince) s viacerými európskymi centrami obchodu – napr. Lombardia, kutnohorská oblasť, Sasko. V polovici 15. stor. tento bohatý nálezový horizont končí a na tejto polohe lokality sa s mladšími nálezmi ani viac nestretáme. Zrejme ide o už spomenuté vyplienenie hradu v r. 1442 a kedy následne prechádzajú jeho funkcie do dnešného historického jadra mesta. (Starý zámok – miesto posledného obranného útočiska, najmä po prestavbe v 16. storočí. Komorský dvor – sídlo komory, skúšobňa rúd.) Až do tejto etapy možno hovoriť o priamej závislosti mesta od mestského hradu na kopci a naopak. Ako správne poukázal posledne V. Jankovič, obyvatelia Banskej Štiavnice boli vždy zraniteľní od severu a východu – od Starého mesta (Jankovič 1995). Táto jeho funkcia „ožila“ v 2. polovici 16. stor., kedy do siete mestských protitureckých budov a pevností zahrnuli aj Staré mesto a kedy nám zvýšený stavebný ruch dokumentujú keramické nálezy na vopred vytipovaných miestach. To už však boli zo strany obyvateľov Banskej Štiavnice posledné záujmy o túto lokalitu. Samozrejme až na archívárov 18. a 19. stor. a archeológov 20. storočia.

Literatúra

- AVENARIUS, A., 1977: Banskobystrický mestský hrad vo vzťahu k mestu. In: Pam. a príroda, č. 6, 1977, s. 18–19.
- DAHM, C.–LOBBEDEY, U., 1979: Die Ausgrabung auf dem Altenberg als Aufgabe der Mittelalter-Archäologie. In: Die Bergbausiedlung Altenberg. Musen, s. 9–25.
- HANULIAK, M., 1995: Príspevok k počiatkom stredovekého mesta Banská Štiavnica. AH 20, s. 275–284.
- JANKOVIČ, V., 1995: Stredoveká sakrálna architektúra v B. Štiavnici. Pam. a múzeá, 4, 1995, s. 22–25.
- LABUDA, J., 1989: Najnovšie výsledky výskumu SBM v regióne Banskej Štiavnice. In: Zbor. SBM 14, Banská Štiavnica, s. 7–21.
- LABUDA, J., 1992: Lokalita Staré mesto a jej sídliskové horizonty. In: Rozpravy Nár. tech. múz. v Praze, Studie z dejín hornictví 22, Praha, s. 105–114.
- MARSINA, R., 1990: Banskoštiavnické mestské a banské právo. In: Banské mestá na Slovensku. Žiar nad Hronom, s. 13–14.
- MATUNÁK, M., 1928: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica.
- PAULUSOVÁ, S., 1994: Nálezy románskej architektúry v Banskej Štiavnici. Pam. a múzeá č. 5–6, s. 36–37.
- RATKOŠ, R., 1974: Vznik a začiatky banských miest na Slovensku. Histor. čas. 19, s. 36–42.
- SCHWABENICKY, W., 1988: Die mittelalterliche Bergbausiedlung auf dem Treppenhauer bei Sachsenburg (Kr. Hainichen). In: Arbeits- u. Forschungsber. z. sächs. Bodendenkmalpflege 32, Berlin, s. 237–266.
- TÓTHOVÁ, Š., 1985: Mestská pamiatková rezervácia Banská Štiavnica – výsledky archeologických výskumov. In: Archaeol. historica. 10, Brno, s. 125–131.
- TÓTHOVÁ, Š., 1990: Výsledky archeologického výskumu v Banskej Štiavnici. In: Banské mestá na Slovensku. Žiar nad Hronom, s. 50–65.
- VOZÁR, J., 1973: Banské mestá ako osobitný typ miest na Slovensku. Hist. čas. 21, s. 387–396.
- ZIMMERMANN, U., 1993: Untersuchungen zum fruhen Bergbau im Sudschwarzwald. In: Montanarchäologie in Europa. Berichte zum Internationalen Kolloquium „Fruhe Erzgewinnung um Verhütung in Europa“ in Freiberg i. Breisgau vom 4. bis 7. Oktober 1990. Sigmaringen, s. 202–229.

Zoznam skratiek

AÚ SAV – Archeologický ústav
PÚ – Pamiatkový ústav

SAVSBM – Slovenské banské múzeum
ŠOKA – Štátny okresný archív

Zusammenfassung

Die städtische Burg (Stadtburg) in Banská Štiavnica und ihre Beziehung zur Stadt

Die letzten Ergebnisse der Forschung in der Lokalität Staré mesto (dt.: Altstadt) in Banská Štiavnica, im historischen Kern der Stadt und in ihren Randvierteln brachten die Möglichkeit, die historische Entwicklung beider Lokalitäten mehr konkret zu definieren. Ihre Beziehungen waren immer eng verbunden. Um die Wende des 11. und 12. Jh.s entstanden mehrere Siedlungen im Erzgrubengebiet Hodruš-Štiavnica. Unter ihnen erfüllte eine wichtige Rolle auch die Siedlung Staré Mesto. Hier entstand eine mächtige Befestigung und auf dem am höchsten gelegenen Platz ein turmartiger Bau. Diese Lokalität diente als Refugium auch für die benachbarten Siedlungen. Im 13. Jh. wurde sie in eine Burg umgewandelt (neue Befestigungen auf den Zugangsstellen und Wegen, dazu wurden Fortifikationsbauten zugebaut, der Bau in der höchsten Lage – 794 m – wurde erweitert), im terrassenartig herrichteten Teil stellen wir jedoch die Wohnsitze der Bergleute auch im 13.–15. Jh. fest. Ein Teil der Burg diente dem Vertreter des Herrschers in der Stadt, und zwar bis ins 15. Jh. (Einnehmer der Bergbausteuer – Urbura, Depositorium der Edel- und Buntmetalle). Mit Rücksicht auf die Größe der befestigten Lokalität (4 ha) blieb hier die Zufluchtsfunktion auch weiterhin. In der Hälfte des 15. Jh.s wurde die Burg ausgeplündert, die bisherigen Aufgaben der alten Stadt (Staré mesto) übernahmen die umgebauten Areale „Starý zámek“ und „Komorský dvůr“ unten in der Stadt. Im Zusammenhang mit der türkischen Gefahr wurden auch einige mittelalterliche Fortifikationen in „Staré mesto“ instandgesetzt. z. B. in der Lage „Plošina nad dobývkami“ (dt.: „Plattform über den Gruben“) entstanden in Superpositionen der älteren Bauten mehrere technische Objekte – Prüfstelle für die Erze, Schmiedeesse. Die neue Funktion hängt mit der mehrmaligen Exploitation der Edel- und Buntmetallerze in Gängen Špitaler, Bieber und Terézia zusammen.

Abbildungen:

1. Banská Štiavnica – Grundriß der Stadt mit der Bezeichnung der erforschten Objekte, resp. Areale (PÚ, SBM, AÚ SAV). Zeichnung: Autor.
2. Banská Štiavnica – Staré mesto, Bezirk Banská Štiavnica. Erforschung des Wohnturms mit Zubauten in der Lage I. Foto: Autor.
3. Banská Štiavnica – Staré mesto, Bezirk Banská Štiavnica. 1–2 Fragmente der Keramik, 3 – bergmännisches Eisen, 4 – kleines Messer, 5 – gotischer Schlüssel. Zeichnung: J. Patsch.